

O kršćanskom identitetu (II.)

Pregledni članak

Uvod

Ova razmišljanja, uključujući naravno i prvi dio (Posvećeni život 2013, br. 1-2), zasnivaju se na jednostavnoj zamisli kontrapunktne izvedbe. S jedne strane zapažanja ambivalentnosti stanja i položaja kršćana, prvenstveno katolika, u svijetu i u Hrvatskoj (napredak i nazadak, kriza i rascvat), a s druge strane potraga za sigurnim sidrištem, za pravim izlazom iz zbudujuće dvoznačnosti koja zavodi nejakе duhove i koji se, po mome mišljenju, krije najprije u razumijevanju, a zatim u ostvarivanju izvornoga modela kršćanskoga života, a on se dešifrira u značenju i sadržaju niza imena za Kristova sljedbenika u Novom zavjetu. U prošlom broju smo tako razotkrivali značenje i sadržaj najstarijeg imena za Kristova pripadnika, a to je *učenik*. Ono što je vrijedilo u vezi s tim imenom u počecima, nije se promijenilo, vrijedi jednako i danas. „Rabbijev učenik ima... cilj sam postati učitelj. Ali za učenika Isusova učenništvo nije početak, već ispunjenje životnog određenja. On uvijek ostaje učenik“ (K. H. Schlegle).¹ Sada kanim razmotriti dva susljedna imena: **kršćanin** i **svet**.

Prethodno ipak nekoliko zapažanja o dvoznačju kršćanstva tj. katolištva u našem vremenu. Papinski godišnjak za godinu 2015. širi količinski optimizam. Porast katolika u razdoblju od 2005. do 2013. značajan je. Od milijardu i stotinu petnaest milijuna na milijardu i dvjesto pedeset i četiri milijuna ili od 17,3% stanovništva Zemlje na 17,7%. Po kontinentima je to dakako različito. Europa ne raste, ali se u sljedećem desetljeću predviđa pad. U Africi je porast bio za 34% ili od 17 na 19% ukupnog afričkog stanovništva, u Aziji za 17,4%, u Americi za 10,5%.² „Činjenica je da kvantitativno širenje kršćanstva, koje se mjeri brojem vjernika, ne znači automatski da će svijet postati boljim jer nisu svi oni koji se nazivaju kršćanima uistinu kršćani. Kršćanstvo djeluje na oblikovanje svijeta samo indirektno, preko ljudi i njihove slobode. Ono nije

¹ Joseph RATZINGER, *Kršćansko bratstvo*, Zagreb 2008, 62.

² IKA 2015, 16, 20.

nikakva ustanova novoga političkog i socijalnog sustava koji treba iskorijeniti zlo.“³ S druge strane kalifornijski Pitzer College na čelu s istraživačem Philom Zuckermanom tvrdi da se oko milijardu stanovnika na Zemlji izjašnjava ateistima i agnosticima te da je broj vjernika u posljednjih deset godina značajno smanjen (od 77% na 68%). „Najnoviji podatci ukazuju upravo na katastrofične razmjere bezvjerstva koje se poput zaraze širi u visokorazvijenim zapadnim društvima, nekada čvrstim kršćanskim i moralnim utvrdama koje su Kristovim učenjem oplemenile brojne narode na svim kontinentima svijeta“. Prednjači Švedska gdje se čak 85% stanovništva drži nevjernicima. Slijede Vijetnam, Danska, Japan, Francuska. Istraživanja se temelje na razgovorima s 50.000 ljudi iz 57 država svijeta.⁴ Iako su ankete vrlo relativne s različitim aspektata i razloga, čak mogu biti posve promašene, ipak nagnuće koje ova ocrtava i naviješta ne veseli.

Hrvatska se nalazi po svom vjerskom stanju na drugom kraju spomenutog spektra. Ovdje još uvijek srećemo podatke o 85%, pa čak i više, vjernika među stanovništvom. Egzaktnih, specijaliziranih istraživanja nema, ali brojnost onih koji se priznaju vjernicima svakako je visoka. No logično je pitanje, koje je uostalom vrlo često u razgovorima unutar Crkve, o kakvoći toga vjerništva. Evo tipičnog primjera: „Nedjelja je dan Gospodnji kad odlazim u crkvu na misu i kad mi se uvijek nameću neka vječna pitanja: ima li u Hrvatskoj još uopće kršćana, jesmo li uopće ikada u povijesti bili kršćanska zemlja ili smo zauvijek bili pogani, ima li u nas itko tko vjerno ponavlja život Isusa Krista čovjeka? I opet mi na pamet padaju statističke laži. Vele da je 80% stanovnika Hrvatske kršćansko, a nedjeljom (obične dane neću ni spominjati) crkve su prazne, a trgovački centri prepuni. Na pameti mi je i crkvena statistika koja veli da na nedjeljne mise dolazi možda oko 300.000 katolika, što je oko 7% stanovništva, a gdje su ostali? Kažu da je najstrašnija laž ona kojom čovjek zavarava samoga sebe da nešto jest, a nije. Biblija to čak naziva grijehom protiv Duha Svetoga, koji ne će biti nikada oprošten jer je za oprostjenje potrebna svijest o vlastitom stanju. Pozitivan odgovor na drugo pitanje (ima li u nas uopće ljudi koji nasljeđuju život Isusa Krista čovjeka, tj. postaju kristi) gotovo svakodnevno daje naš napredni tisak svojim posprdnim napadima na Crkvu. Njihov otac očito ima razvijeno osjetilo za svoju suprotnost, svetost, i zato je stalno u akciji“.⁵ Pretjerano? Složio bih se ipak da je to realno stanje danas. Doduše na pitanje ima li u Hrvatskoj još uopće kršćana i jesmo li ikada u povijesti bili kršćanska zemlja, odgovorio bih potvrdno. Takve kršćane sam upoznao, neki od njih su me i

³ Joseph RATZINGER, *Sol zemlje*, Zagreb 1997, 218.

⁴ Zoran METER, *Procesi sekularizacije i otpadništva od vjere u Boga*, 7dnevno, 10. travnja 2015, 54.

⁵ Stjepan TOMIĆ, *Dnevnik*, Hrvatsko slovo, 9. svibnja 2014., 7.

odgojili, doduše većina je već preminula, a na neke epohe, plodove i nadasve ljude naše kršćanske (i nacionalne) povijesti možemo biti itekako ponosni. Ta zar nismo i mi narod mučenika i svetaca? Naravno, zasluge prošlih naraštaja ne mogu biti pokriće i jamčevina vjernosti živućem naraštaju.

Od kuda god krenuli, uvijek ćemo doći do temeljnoga pitanja: tko je to kršćanin? Tko se smije s pravom tako zvati? Posudit ću i upit vrhunskoga teologa, makar uzet iz nešto drugačijega konteksta: „Koja je to zapravo kršćanska stvarnost koja nadilazi puko moraliziranje? U čemu se sastoji ona osobitost kršćanstva koja ne samo da opravdava nego nam i nalaže to da smo kršćani i da kao takvi živimo.“⁶ Taj isti će na drugom mjestu reći:

Ako ponovno ne pronađemo dio našega kršćanskog identiteta, nećemo se moći oduprijeti izazovu ovoga vremena.“⁷

Marcello Pera, talijanski filozof i političar liberalna svjetonazora, u svojoj knjizi *Zašto se trebamo zvati kršćanima* (Verbum, 2009.) veli o *novim političarima europscima* ovo:

“Odbacujući kršćansku narav europske duše, odbacili su i europsku povijest. To su učinili misleći da je bez kršćanskog identiteta Europa otvorenija, uključnija, tolerantnija i mirotvornija. Istina je upravo suprotno. Bez svijesti o kršćanskom identitetu Europa se udaljuje od Amerike i cijepa Zapad, gubi osjećaj za vlastite granice te postaje spremnik bez kriterija, ne uspijeva integritati useljenike, štoviše getoizira ih ili se predaje njihovoj kulturi, nije u stanju pobijediti islamski fundamentalizam, nego naprotiv pospješuje mučeništvo kršćana u mnogim dijelovima svijeta, pa i u vlastitoj kući.”⁸ Zaključuje knjigu odlučnom tvrdnjom: *trebamo se zvati kršćanima*. Da je upravo to krucijalno pitanje našega opstanka i budućnosti, svjedoči životopisac sv. Ivana Pavla II.: „Po kardinalu Wojtyli glavno pitanje Drugoga vatikanskog sabora bilo je: *Što znači biti kršćanin na način primjeren našem vremenu?* - tako se izrazio tijekom rada sinode u Krakovu. Bilo je to pitanje o kršćanskom identitetu, a istodobno i o suvremenome svijetu. Trebalo je razumjeti vrijeme u kojemu se živjelo ili – koncilskim rječnikom kazano – *raspoznati znakove vremena*. Wojtyła se pitao i:

Što znači ostati u Crkvi i istodobno Crkvi dati oblik istinske zajednice Božjega naroda? Što znači biti vjernik, tj. svjedočiti Krista u suvremenom svijetu?“⁹

⁶ Joseph RATZINGER, *O smislu kršćanskog života*, Zagreb 2006, 32.

⁷ Joseph RATZINGER, *Sol zemlje*, Zagreb 1997, 220.

⁸ Marcello PERA, *Zašto se trebamo zvati kršćanima*, Split 2009, 10.

⁹ Andrea RICCARDI, *Ivan Pavao II. Biografija*, Split 2011, 149.

I. IME KRŠĆANIN

1. Porijeklo i opis imena

Djelima apostolskim dokumentirano je i mjesto i okolnosti nastanka naziva: „Barnaba se zatim zaputi u Tarz potražiti u Savla. Kad ga nađe odvede ga u Anti-ohiju. Punu su se godinu dana sastajali u toj Crkvi i poučavali poveće mnoštvo te se u Antiohiji *učenici najprije prozvaše kršćanima*“ (Dj 11,25-26). To je ime zatim vrlo brzo prevladalo prvotno ime učenik i ostalo dominirajuće do danas. „Uglavnom svi nazivi potječu od samih njihovih nosilaca, tvorbu pak riječi kršćanin, tj. pristaša, sljedbenik Krista, treba, čini se, smjestiti u nekršćansku sredinu. Njezina pojava očituje da se Crkva u Antiohiji u javnom mnijenju ne drži više židovskom sljedbom, već novom vjerskom skupinom koja se poziva na Krista.“¹⁰ Zabilježen je i usputni naziv „nazaretska sljedba“ koji se nije održao. To novo ime rađa se, dakle, ne samo u prevladavajućoj poganskoj sredini nego i u kontekstu sukoba i napetosti judeokršćana i etnikokršćana (prvi etnikokršćanin bio je rimski časnik Kornelije – Dj 10), odnosno Jeruzalema i Antiohije, najvećeg grada carstva nakon Rima, s najbrojnijom i najuglednijom kršćanskom zajednicom iza jeruzalemske. „Ako se ne obrežete po običaju Mojsijevom, ne možete se spasiti“ – tvrdili su judeokršćani braći iz poganstva (Dj 15,1). „Raspra nemalena“ (Dj 15,3) rješavala se na saboru u Jeruzalemu. Nakon razorenja Jeruzalema (72. godine) judeokršćani nisu više tvorbeni čimbenik Crkve, pa se kaže da je „povijest Crkve u bitnome povijest etnikokršćanstva“.¹¹ U tu povijest spadaju naravno i pokršteni Hrvati.

Još se samo na dva mjesta u Novom zavjetu spominje ime kršćanin. Djela apostolska izvještavaju o raspravi između apostola Pavla i kralja Heroda Agripe II. koju ovaj potonji zaključuje riječima: „Zamalo pa me uvjeri te *kršćaninom* postah“ (Dj 26,28). Drugo mjesto je prva poslanica sv. Petra. U njoj hrabri one koji trpe ili su prezreni zbog vjere u Isusa, pa veli ako netko trpi „*kao kršćanin*, neka se ne stidi nego slavi Boga zbog tog imena“ (1 Pt 4,16).

Za razliku od Novoga zavjeta, u apostolskih otaca i njihovih sljednika crkvenih otaca i pisaca ime kršćanin je u redovitoj i pretežitoj uporabi. Izrazit primjer je sv. Ignacije Antiohijski (mučen 107. godine), učenik sv. Ivana apostola. Dok njegov učitelj, iako najmlađi pisac Novoga zavjeta, ne spominje naziv kršćanin, Ignacije, etnikokršćanin, redovito se njime služi u svojim poslanicama. Tako u pismu Magnezijancima: „Potrebno je, dakle, ne samo zvati se *kršćaninom* već to i biti.“¹²

¹⁰ *Novi zavjet s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*, Zagreb 1992, str. 369, bilješka u (uz Dj 11,26).

¹¹ *Kršćanstvo*, u *Praktični biblijski leksikon*, Zagreb 1997, 177.

¹² *IGNACIJE ANTIOHIJSKI, Poslanica Magnezijcima*, Otačka čitanka u molitvi Crkve, Zagreb 2000, 75.

A u pismu Rimljanima zahtjeva da ne posreduju za njega kod vlasti, već mole u Boga snagu za nj da on starac izdrži predviđene muke: „Tražite za mene nutarnju i izvanjsku snagu da ne samo govorim, nego da budem spreman i izvršiti; da se ne samo nazivam *kršćaninom*, nego da to i očitujem (...) *Kršćanstvo* nije stvar nadmudrivanja, nego unutarnje veličine, kad ga svijet tako mrzi“.¹³ Jednako tako brzo usvojeni naziv nalazimo u ranih pisaca Justina, Origena, u Jeruzalemskim katehezama, a nadalje se afirmira u Poslanici Diognetu, „prekrasnom spisu“ iz drugog stoljeća, kome se ne zna autor ni adresat (pretpostavlja se, među inim, da je izišao iz Justinove škole, a upućen je filozofu Diognetu, učitelju cara Marka Aurelija): „Kršćani se ne razlikuju od ostalih ljudi ni područjem gdje stanuju, ni jezikom ni načinom života... Nastavjući grčke i barbarske gradove, gdje je koga sudbina postavila, prihvaćajući svagdje domaće običaje u odijevanju, hrani i uopće načinu života, oni žive i time predlažu izvanredan i po jednodušnom mišljenju nevjerovatan način života... Žene se kao i ostali i rađaju djecu, ali ne odbacuju još nerođene djece. Imaju zajednički stol, ali ne i postelju... Pokoravaju se izglasanim zakonima, a načinom svoga života nadvisuju zakone. Ljube sve, a svi ih progone. Preziru ih i osuđuju. Ubijaju ih, a oni oživljavaju. Siromasi su, a obogaćuju mnoge... Izruguju im dobar glas, a svjedoče o njihovoj pravednosti. Vrijeđaju ih, a oni blagoslivljaju... Kad dobro čine kažnjavaju ih kao zločince... Mrzitelji ne mogu iznijeti razloga zbog kojeg su im neprijatelji. Da kažem jednostavno: što je duša u tijelu to su kršćani u svijetu... Bog ih je postavio na takav položaj s kojega im nije dopušteno pobjeći.“¹⁴

2. Značenje i sadržaj imena

Riječ *kršćanin* dolazi etimološki od grčke riječi *Christianos* koja je pak oblikovana od riječi *Christos* što je opet prijevod i istoznačnica grčko-aramejske riječi *Mesias* (hebrejski *Mašiah*) što sve konačno na hrvatskom jeziku znači Pomazanik. Pomazan je Duhom. Što to znači? Značenje toga pomazanja protumačio je sam Isus Krist u nazaretskoj sinagogi, nakon krštenja na Jordanu kada je na njega sišao Duh Sveti, citirajući proroka Izaiju: „Duh Gospodnji na meni je jer me pomaza! On me posla blagovjesnikom biti siromasima; proglasiti suznjima oslobođenje, vid slijepima; na slobodu pustiti potlačene, proglasiti godinu milosti Gospodnje“ (Lk 4,18-19). To je program i poslanje pomazanika Duhom, ne samo Kristov.

Apostol Petar je taj Kristov uzoriti model ovako prepričao u kući bogobojažnog časnika Kornelija: „Vi znate što se događalo po svoj Judeji, počevši od Galileje, nakon krštenja koje je propovijedao Ivan: kako Isusa iz Nazareta Bog pomaza

¹³ Isto, *Poslanica Rimljanima*, 82.

¹⁴ J. PAVIĆ – T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, Zagreb 1993, 80-81.

Duhom Svetim i snagom, njega koji je, jer Bog bijaše s njime, prošao zemljom čineći dobro i ozdravljajući sve kojima bijaše ovladao đavao“ (Dj 10,37-38). To je, čini mi se, najkraća biografija Isusa Krista. Na drugom mjestu će joj Petar još pridodati: „...Toga Isusa kojega vi razapeste Bog učini Gospodinom i Kristom“ (Dj 2,36b).

Ovdje se sada otvara široka tema o kršćaninu koji nosi ime po Kristu i koji je također pomazan Duhom Svetim na krštenju - „Ta ljubav je Božja razlivena u srcima našim po Duhu Svetom koji nam je dan“ (Rim 5,5). Njegov profil se mjeri, njegovo poslanje ocjenjuje po napretku u kristolikosti jer to je temeljna kršćaninova zadaća: da se što više oblikuje u Krista ne bi li se i za njega moglo s pravom reći: prošao je zemljom čineći dobro i isušujući bare zla u sebi i oko sebe. Glasoviti teolog Hans Küng – njegova knjiga *Biti kršćanin* (Christ sein) bila je svojedobno bestseller – reći će to ovako: „Kršćanin nije jednostavno čovjek koji pokušava živjeti humano ili socijalno, ili dapače religiozno. Kršćanin je mnogo više od toga: to je samo onaj koji svoju ljudskost, svoju društvenost i svoju religioznost pokušava živjeti iz Krista.“¹⁵ U našoj se javnosti ponekad pojave i legitimiraju u medijima čudni katolici i kršćani, zapravo zadržati kritičari Crkve koji ne mirišu nimalo kristolikom jednostavnošću i krotkošću već naprotiv zaudaraju komunističko-titoističkim naftalinom i ljevičarskom manipulativnošću. No svi imaju priliku biti kristi. Obračenik C. S. Lewis naglašava da „biti kao Bog“ predstavlja evolutivni proces. „Zapovijed *Budite savršeni* nije neka idealistička maglica niti zahtjev da se učini nemoguće. On će nas pretvoriti u bića koja mogu izvršiti tu zapovijed ... Ako mu to dopustimo – jer ga u tome možemo i spriječiti, ako želimo – on će i najslabije i najgore ljude pretvoriti u bogove i božice, u divna i besmrtna bića u kojima će buktjeti snaga, radost, mudrost i ljubav bez premca. Postat ćemo čista i sjajna zrcala koja će savršeno odražavati (iako naravno umanjeno) Božju neograničenu moć, radost i dobrotu. Taj će postupak biti dugotrajan, a ponekad i vrlo bolan. Jedino je u tome i ničemu drugom svrha našeg postojanja. On je ozbiljno mislio kada je to rekao.“¹⁶

Ta otvorena tema nastavlja se, izravno ili neizravno, i u susljednim razmatranjima, pa ju napuštam. Dugujem ovdje, naime, potpunije tumačenje samog pojma kršćanin, odnosno kršćanstva. Praktični biblijski Leksikon¹⁷ podsjeća nas na četiri značenja pojma. pa ću navesti doslovno njihove naslove te ih objasniti u posve skraćenoj i slobodnoj interpretaciji.

A) Kršćanstvo je prije svega vjera: priznati Isusa kao Krista, spoznavati postupno Božju objavu u poruci i djelu Isusa Krista i prihvatiti tu objavu kao konačnu.

¹⁵ Hans KÜNG, *20 teza za kršćansku egzistenciju*, Zagreb 1979, 8.

¹⁶ C. S. LEWIS, *Kršćanstvo nije iluzija*, Split 2009, 196.

¹⁷ *Kršćanstvo*, u Praktični biblijski leksikon, 177-179.

„To znači dati da život postane vjera u Sina Božjega, koji nas je ljubio i sebe za nas predao (usp. Gal 2,20b); još jedanput drugačije rečeno: to znači vjeru u Isusa Krista izvršavati kao vjeru u ljubav samoga Boga,„. Takva vjera uključuje prakticiranje ili „vanjsko svjedočenje onoga što je u unutarnjosti prihvaćeno.“¹⁸ Sve to jednostavnije zvuči riječima sv. Ivana: „Tko ispovijeda da je Isus Sin Božji, Bog ostaje u njemu i on u Bogu. I mi smo upoznali ljubav koju Bog ima prema nama i povjerovali joj“ (1 Iv 2,15-16). Središnji naglasak i ujedno prvi korak vjere jest: upoznati dar ljubavi Božje i povjerovati joj. Sve drugo je posljedica. Dodao bih da to prvo značenje pojma kršćanstva podrazumijeva svijest i o temeljnim istinama koje je Isus Krist objavio i koje su specifičnost kršćanstva – nema ih ni jedna druga religija. To su: Troosobnost Božja („Vjera svih kršćana počiva na Trojstvu“ – sv. Cezarije Arleški, KKC, 232); otajstva utjelovljenja i uskrsnuća Sina Božjega; spase-nje svijeta (trajni dar opraštanja grijeha) po mucu i križu Isusa Krista; vrhovni zakon ljubavi (i prema neprijateljima); otajstvo euharistije (Isusova trajna prisutnost među nama); Crkva kao Mistični Krist i kao sakrament spase-nja ljudskoga roda; iščekivanje Drugoga Dolaska – novog neba i nove zemlje... Jedan čitav kristovski svjetonazor u koji se postupno uranja i koji postaje još stvarnija stvarnost od vidljivoga i opipljivoga materijalnoga svijeta oko nas, kako je čudesni doživljaj svoga obraćenja opisao P. Claudel.

B) Kršćanstvo je nasljedovanje Isusa Krista, tj. „konstitutivni dio same vjere“. O tome je već dovoljno rečeno u dosadašnjim razmišljanjima. To je poziv na trajno životno učenje koje podrazumijeva: djelovati kako je djelovao Isus Krist i biti u Kristu – trajno povezan sakramentima i molitvom kao loza na trsu (usp. Iv 15, 9-17).

C) Kršćanstvo je zajedništvo. Isusov poziv nije bio usmjeren samo na pojedine osobe, nego na zajednicu učenika. On je ustanovio Crkvu – apostoli su slijedili samo njegov nalog i želju. Pisac nekad rado čitane knjižice *Nema privatnoga Boga* dr. Tomislav Šagi – Bunić reći će: „U cjelini koncilskog opusa ideja zajedništva je toliko prisutna da teolozi danas o ekleziologiji Drugog vatikanskog koncila govore kao o ekleziologiji zajedništva.“¹⁹ Zar Kajfa ne prorokova „da Isus ima umrijeti za narod; ali ne samo za narod nego i zato da raspršene sinove Božje skupi u jedno“ (Iv 11,51b-52)? Nitko u nebo ne dolazi sam – podsjeća poznati francuski pjesnik Charles Peguy: „Moramo zajedno postati blaženi. Moramo zajedno k Bogu doći, pred njega stupiti. Ne smijemo dobromu Bogu pristupiti jedni bez drugih. Što će nam reći kada se mi jedni bez drugih k njemu vratimo?“²⁰

¹⁸ Isto, 177.

¹⁹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Jeke jednog Koncila*, Zagreb 1984, 47.

²⁰ Charles PEGUY, *Youcat, Katekiziam Katoličke Crkve za mlade*, Split 2011, 78.

D) Kršćanstvo kao *biti čovjek*. Naime, smije se reći da je Evanđelje šire od Crkve i kršćanstva u onom smislu u kojem je Isus širi od ljudske ograničenosti. Ono je upućeno svima. „Kršćanstvo nije samo zajednica kršćana međusobno, nego zajednica kršćana sa svima. Na vršenju kršćanstva mora postati bjelodano da je čovjek i sve ljudsko u Isusu prihvaćeno i pozvano (usp. npr. 1 Pt 2,1-12).“²¹ Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* to će reći ovako: „A kako je Crkva u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda...“ (br. 1) i nešto kasnije ponavlja: „Zato taj mesijanski narod, iako stvarno ne obuhvaća sve ljude, i često izgleda kao malo stado, ipak je za sav ljudski rod jaka klica jedinstva, ufanja i spasenja“ (br.9). Poslanje svijetu podrazumijeva dijalog, poštovanje drugačijeg, a nadalje „ozbiljno prepoznavanje Isusa i tamo gdje je živ i izvan svih etabliranih granica i institucija“.²² Reče Irenej: „Jer slava Božja – to je živi čovjek, a čovjekov život je gledanje Boga.“²³

3. Završna misao

O imenu kršćanin i kršćanstvu općenito izrečeno je i ispisano toliko da je gotovo drsko htjeti reći nešto *svojega* kraj tolikih imena u povijesti kršćanstva od kojih sam nekolicine posuđivao. Korisnije bi bilo, mislim, pažljivo čitati i sabrati antologiju vrsnih opisa i definicija naše teme. Dok to neki umješnik ne napravi, zaključit ću ovaj sastavak navodom još jednog velikog kršćanskog mislioca i svjedoka: „Stoga, kad nam je dobrota našega Gospodina udijelila najveće, najbožanskije i prvo ime: da se urešeni Kristovim imenom zovemo *kršćanima*, treba da sva imena koja tumače ovaj pojam budu u nama tako utjelovljena da se ne učini da se lažno nazivamo *kršćanima*, već da za to imamo svjedočanstvo iz svoga života.“²⁴

II. IME SVET

Podsjećam opet da su ova razmišljanja ili istraživanja o identitetu motivirana početnim pitanjem: Tko je zapravo kršćanin ili točnije tko se tako smije zvati, a kome je to samo etiketa iza koje nema istovjetnog sadržaja? Odgovor tražim opisujući izvorne nazive za Kristove sljedbenike, od kojih su neki izravni, tj. nalazimo ih takvima u Novom zavjetu (učenik, kršćanin, brat, pozvanik, svet...), a neki nisu izravni, ali su jednako izvorni (uskrsnik, molitelj, ljubitelj...). Prvi naraštaj

²¹ *Praktični biblijski leksikon*, 179.

²² Isto, 179.

²³ IRENEJ LYONSKI, Otačka čitanka u molitvi Crkve, 150.

²⁴ GRGUR NISENSKI, isto, 303.

učenika, Kristovih sljedbenika titulira se međusobno i imenom svet i tu ćemo malo zastati. U tom imenu posebice dolazi do izražaja istina da zvati se i biti traži sukladnost, treba značiti jedno te isto.

1. Dokumentirani naziv - tumači i kršćaninov poziv

U evanđeljima toga naziva nema. No Luka, kroničar prve Crkve, unosi ga u Djela apostolska i to na četiri mjesta. To su: „Ananija odgovori: Gospodine, od mnogih sam čuo o tom čovjeku koliko je zla tvojim *svetima* učinio u Jeruzalemu“ (9,13); zatim: „Jednom Petar, obilazeći posvuda, siđe i k *svetima* u Lidi“ (9,32); nadalje: „On joj pruži ruku (preminuloj učenici Tabiti – op.) i pridiže je. Onda pozove *svete* i udovice pa im je pokaza živu“ (9,41); napokon: „Mnoge sam *svete*, pošto od velikih svećenika dobih punomoć, u tamnice zatvorio“ (26,10). Stječe se dojam da je Luka naziv usvojio družeći se i surađujući s Pavlom.

Pavao, naime, u svojim poslanicama često i rado, redovito čak, uporabljuje taj naziv. Npr.: „Ali sad idem u Jeruzalem da poslužim *svetima*“ (Rim 15,25) ili redak dalje: „Makedonija i Ahaja odlučiše očitovati neko zajedništvo prema siromašnim *svetima* u Jeruzalemu“ (r. 26; vidi također 15, 31). Čini se da je to ime, u samom početku, pripadalo jeruzalemskim kršćanima kao članovima matične Crkve odnosno „svetog ostatka“ Izraelova. Ali gotovo usporedno zatim prešao je na sve kršćanske zajednice.²⁵ Pavao opominje Korinćane: “Tko bi se od vas u sporu s drugim usudio parničiti se pred nepravednima, a ne pred *svetima*? Ili zar ne znate da će *sveti* suditi svijet? Pa ako ćete vi suditi svijet, zar niste vrijedni suditi sitnice“ (1 Kor 6,1-2). Možemo tek zamišljati što bi sv. Pavao rekao današnjim kršćanima koji su svoje parnice dali isključivo u ruke svijetu ni ne pomišljajući da bi se mnoge *sitnice* mogle i trebale rješavati među *svetima*. Ima još takvih mjesta u sv. Pavla (npr. 1 Kor 14,33; 16,1; 2 Kor 8,4; 9,1) – neka ćemo sresti malo kasnije – sasvim dovoljno da se dokumentira jedno usvojeno ime za Kristova sljedbenika i ustaljeni naziv za kršćanske zajednice.

Ostajemo još na tlu Novoga zavjeta. Navodim sada nekoliko mjesta koja svojim kontekstom i gomilanjem istoznačnica objašnjavaju značenje i sadržaj imena *svet*. Pavao adresira pismo Rimljanima: „Svima u Rimu miljenicima Božjim, pozvanicima, *svetima*“ (1,7). Neki prevode: „svetima po pozivu“ ili „svetima koji su pozvani“. Prema piscima svetih knjiga (sada se osvrćemo na Novi zavjet), naime, čovjek nije svet po sebi, „zbog svoje moralne ili religiozne savršenosti, nego snagom poziva kojim ga Bog zove za pripadnika sebi posvećenog naroda i povjerava mu poslanje“.²⁶ To je posebno uočljivo u Pavla jer njegove se riječi temelje na vlastitu iskustvu. Tako

²⁵ *Novi zavjet*, Zagreb 1992, 458, bilješka h (uz Rim 15,25).

²⁶ *Isto*, 423, bilješka m (uz Rim 1,7).

nakon početnog pozdrava Efežana (r. 1) u poslanici, nastavlja: „Tako u njemu (Kristu – op.) nas sebi izabra prije postanka svijeta da budemo *sveti* i bez mane pred njim; u ljubavi nas predodredi za posinstvo, za sebe, po Isusu Kristu“ (1,4).

Čitav jedan kršćaninov program života koji prethodi samom njegovom postojanju: biti svet po pripadničtvu svetoj Božjoj obitelji. To isticanje izabranja unaprijed i oduvijek želi zapravo naglasiti „apsolutnu inicijativu Božju“ i spada u radosnu vijest o našem posinjenju.²⁷ To naravno ne ukida našu odgovornost da se i trudimo biti dostojni onoga što jesmo, tj. sveti (Isus će reći „savršeni“ - Mt 5,48) jer je naš Otac svet, odnosno savršen. To je sržni sadržaj pojma: tumači poziv i poslanje u svijetu.

Postoji u Pavla također učestali izraz *posvećeni*. On je ponegdje istoznačnica za naziv svet, ali najčešće opisuje sadržaj imena i poziva da se život s njim uskladi. Npr. u prvoj poslanici Solunjanima: „Doista ovo je volja Božja za vas: vaše *posvećenje*...“ (4,3). Neki prevode: „da živite u svetosti“. Izraz posvećenje je podsjetnik da Bog posvećuje; On je izvor svake svetosti i svako posvetno djelovanje od Njega se izljuje na one koji ga štuju i traže. U drugoj poslanici Solunjanima, Pavao piše: „Moramo uvijek zahvaljivati Bogu... što vas je od početka (tj. kao prvine – op.) odabrao za spasenje *posvećenjem* u Duhu i vjerom u istinu“ (2,13). Uvijek se o odabranju i posvećenju govori kao o Božjem daru, Njegovoj inicijativi („U ovom je ljubav: ne da smo mi ljubili Boga, nego – on je ljubio nas...“ – 1 Iv 4,10). Naše je dar prihvatiti sa zahvalnošću i vjerom („I mi smo upoznali ljubav koju Bog ima prema i povjerovali joj“ – 1 Iv 4,16) i po njemu se ravnati. Kad bi analizirali sva mjesta na kojima se kršćane naziva svetima i posvećenima i kontekstualna tumačenja koja se naziru iz susjednih riječi i pripadnih rečenica – to je ipak posao egzegeta – dobili bismo cjelovit program i profil kršćanske svetosti, štoviše preciznu moralku krštenika (usp. još: Kol 1,22: 3,12; 1 Kor 1,30; 1 Pt 1,2...). Ovdje smo tek natuknuli temu što se može shvatiti i kao poziv na daljnje čitanje i analiziranje navedenih i sličnih mjesta Pisma.

To ime se ipak ubrzo izgubilo iz upotrebe. Već znamo da je naziv kršćanin postalo prevladajućim. Nađe se taj izraz još u ponekog apostolskog oca, kao npr. u sv. Polikarpa, biskupa Smirne, koji u poslanici Filipljanima poručuje: „Molite za sve *svete*.“²⁸ I Spis o mučeništvu sv. Justina i njegovih drugova rabi taj naziv: „Ti uhvaćeni sveti bjehu dovedeni u Rim...“ (Časoslov III, 1116).

U kasnijim vremenima taj je izraz posve suzio adresu i „primjenjivao (se) u ograničenom smislu na one koji su bili izričito spominjani u liturgiji zbog uzornog kršćanskog života kojim su završili zemaljsko proputovanje“.²⁹ U početku su to bili mučenici, kako svjedoči prvi rimski kanon sa svoja dva popisa, a zatim su

²⁷ Isto, 541, bilješka e (uz Ef 1,5).

²⁸ POLIKARP IZ SMIRNE, *Poslanica Filipljanima*, Otačka čitanka, 96.

²⁹ Michael DOWNEY, *Svetost*, u Suvremena katolička enciklopedija, Split 1998, 934-938.

prispijevali kršćani herojskog kreposnog života i neprolaznih zasluga za život i rast Crkve. Nikakvo čudo da nas izraz svet veže danas asocijativno za kalendar, tj. za kanonizirane svece i poznate zaštitnike u puku. Jedva tko pomisli da je to naziv i za njega. S Drugim vatikanskim saborom svetost se široko demokratizira i vraća izvornom značenju. No ta svijest nije još prodrla ni duboko ni široko. „Svetost nije luksuz nekolicine, to je jednostavna dužnost za vas i za mene“ (Bl. Majka Terezija).

2. Sažetak pojma svetost

Obrađu pojma našao sam u Suvremenoj katoličkoj enciklopediji (Laus, Split 1998).

Autor Michael Downey, uz manju dopunu naših redaktora, sažima znalački temu na četiri stranice, a samo nešto od toga prenijet ću, još sažetije, i na ovo mjesto. U hrvatskom i slavenskim jezicima izraz svet značio je u starini „silan, jak, moćan“. U hebrejskom (qadoš) i grčkom (hagios) jeziku, tj na biblijskim jezicima on znači: staviti na stranu odnosno izdvojiti nešto ili nekoga iz redovite upotrebe za nešto izvanredno, za dar ili na čast ili na službu Bogu. Jedini je On svet, a „ljudi, djela, mjesta, vrijeme i predmeti mogu međutim biti sveti povezanošću s Bogom“.³⁰ Tako je Izrael odabran, izdvojen od drugih naroda, to mu je štoviše postalo ime „izabrani narod“, da bude svet trajnom vezanošću (i savezima) s Bogom.

Učestala je tema, posebice u proroka, kako je Izrael „propustio živjeti u svetosti“ te mora ponovno učiti o svojem izabranju (vidi npr. Mih 6,8). U Starom zavjetu srećemo tri shvaćanja svetosti:

- a) svećeničko koje naglasak stavlja u prostor kulta i obreda. Radi službe u Hramu valja živjeti neokaljano, a način je propisan do pukog formalizma bez srca (na to podsjeća prisposoba o milosrdnom Samarijancu);
- b) proročko shvaćanje koje naglasak stavlja na društvenu pravdu i nezaobilaznost obraćenja (usp. npr. Izajinu snažnu kritiku prijetvorne religioznosti);
- c) mudrosno gledište koje naglašava osobnu čestitost te moralnu čvrstoću i nepokolebivost prijanjanju uz Božji providnosni plan za čovječanstvo.

Natuknica o pojmu u Novom zavjetu pozornost svraća na bitno. Poimanje svetosti vezano je za osobu Isusa Krista. Naziv Svetac Božji srećemo za njega trajno, od navještenja Mariji da će začeti do križa i uskrsnuća. I nečisti duši ga priznaju Svecem Božjim, no on se odriče njihova svjedočanstva. Isus naziva svetima svoga Oca na nebesima (Oče naš) i Duha koji nastavlja Isusovu prisutnost u Crkvi i svijetu. On je temelj i izvor svetosti. „Duh Sveti prosvjetljuje, potiče, vodi i liječi kršćane kako bi dostigli puninu svetosti koju Isus objavljuje u vlastitom životu i učenju“. Znamo da je vrhunac i punina takve svetosti sebedarna ljubav do kraja. Prvi kršćani sebe

³⁰ Isto, 934.

doživljavaju kao „Božji sveti narod“ i nazivaju se svetima i posvećenima što smo već dovoljno dokumentirali. Oni su se „po vjeri, nadi i ljubavi trebali razlikovati, uočavati kao izdvojeni narod“³¹ ili drugačije rečeno kao nova vrsta ljudi pozvanih da posvećuju sebe i svijet. Takvi su doista i bili zapaženi od drugih.

Pregled „povijesnog razvitka kršćanskog shvaćanja svetosti“ ovdje bi bilo suviše iznositi. Dovoljno je zapaziti tvrdnju da su „različiti povijesni i teološki čimbenici oblikovali poglede na svetost koji su prevladavali tijekom cijelog kršćanstva. Možda ništa nije bilo tako značajno kao slika o Bogu u različitim povijesnim razdobljima“.³² I ponoviti već rečeno kako se u drugoj i trećoj generaciji pojam počeo ograničavati od svih kršćana na one uzorne, posebice mučenike. U susljednim stoljećima naziv su gotovo prisvojili monasi i redovničke družbe, a zatim kler. No u novije vrijeme dogodio se snažan povratak na izvorno poimanje kršćanske svetosti i u terminologiji i u značenju. „Crkva živi upravo iz identiteta svih generacija, iz njihova izvanvremenskog identiteta, a njezinu stvarnu većinu čine sveci. Svaka se generacija želi svrstati među svece i daje svoj doprinos. Međutim, ona to može učiniti samo ako prihvati taj veliki kontinuitet i ako se uživi u njega.“³³

3. Opći poziv na svetost

Drugi vatikanski sabor (1963. – 1965.) u dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* govori o općem pozivu na svetost koji se odnosi na sve krštenike, a ne samo na neke, na odabrane, na elitu. Osnovne tvrdnje o tom pozivu i dokaze nalazimo u 5. gl. konstitucije.

Polazište je svetost same Crkve koja je sveti Božji narod. Zato je ona i „okoliš svetosti; ona je na svoj način izvorište i kljajalište svetosti svojih članova; svetost u njoj plodi (br. 40b). Tako je svaka pojedinačna svetost iz i za Crkvu“.³⁴ Nije individualistička već komunitarna. Suvremenoj svetici bl. Majci Tereziji to je posve samorazumljivo: „Svatko je od nas stvoren da postane svet. Stvoreni smo za isti cilj: voljeti i biti voljen. Stvoreni smo za velike stvari. Bog pokazuje svoju veličinu tako što koristi našu ništavnost. Svijet je pun živih svetaca. Sretna sam što ti vidiš Isusa u meni, jer i ja ga vidim u tebi.“³⁵ Zar to nisu odjeci pavlovsko-ivanovskog nauka o svetosti?

Koncil nadalje razjašnjavajući misterij poziva baš svim članovima Crkve, nijansira dvije razine svetosti: ontičku i moralnu. Crkva je „ontički sveta zbog svojih suodnosa s Presvetim Trojstvom. I ta je svetost neizgubiva. Crkva je moralno sveta zbog zala-

³¹ *Isto*, 935.

³² *Isto*, 936.

³³ Joseph RATZINGER, *Sol zemlje*, 188.

³⁴ Bonaventura DUDA, *Koncilske teme*, Zagreb 1992, 175.

³⁵ MAJKA TEREZIJA, *Misli*, Zagreb, 2002, 104.

ganja svojih članova – pojedinaca i zajednica – u suradnji (sinergija) s djelovanjem Duha Svetoga u njima.³⁶ Naš vodeći tumač Drugog vatikanskog sabora dr. Tomislav Šagi-Bunić opisao je tu važnu razliku, nešto jednostavnijim načinom: „Nije Crkva sveta u prvom redu zato što su svete pojedine osobe po svojim moralnim naporima, već su te pojedine osobe svete u prvom redu zato što je sama Crkva unutrašnje i i prvotno sveta, te snaga i vrijednost njihovih moralnih težnji proizlazi iz ontičke svetosti Crkve kao takve. A ta prvotna i neizgubiva svetost Crkve ukorijenjena je u svetosti Trojedinoga Boga, ona iz nje izvire i na njoj počiva.“³⁷ Ta jasnoća razlikovanja pomaže odgovoriti na, često puta, neugodno i zbunjujuće pitanje o grješnicima, koje Crkvi postavlja ili joj predbacuje i ocrnjuje ju svijet (nedavno sam uočio na nekom Forumu definiciju kršćanina: to je zao i pokvaren čovjek). Konstitucija, naime, kaže: „Crkva u svom krilu obuhvaća grešnike, pa je u isti mah sveta i potrebna čišćenja, neprestance vrši pokoru i obnovu“ (br. 8d). Kao što Crkva kao zajednica nosi u sebi oba vida svetosti, tako i svaki član Crkve. Po prvoj (ontičkoj) ima puno pravo zvati se svetim, a po drugoj (moralnoj) može i zatajiti svoju svetost i ne biti je dostojan.

Tipičan primjer, opisan i u književnosti (E. Zola, G. Bernanos, G. Green, M. West, G. Cesbron, Collen Mc Cullough...), jest moralno posrnuli svećenik koji snagom službe može druge posvećivati, a sebe upropaštavati svojom grješnošću, i to je njegova osobna životna drama. Kritičari Crkve (uključujući perfekcionista iznutra) ne shvaćaju, pa niti ne uvažavaju ovu važnu razliku, pa se čude što Crkva već nije propala zbog stvarnih i još više izmišljenih skandala. No ona opstoji po Božjoj svetosti koja joj je zajamčena („Uistinu svet si, Gospodine, izvore svake svetosti“ – II. euharistijska molitva), a ne po ljudima. Oni su pozvani da ostvaruju darovanu svetost u svom ponašanju, da se kaju i obraćaju od svoje grješnosti i sazrijevaju, snagom Duha, sve više u svetosti. „Ozbiljan je pokušaj (i ozbiljna opasnost) – upozorava A. G. Hamman – izgrađivati Crkvu svetaca, iz koje je ne samo izagnan grijeh nego i odbačen grešnik. Od montanista do patarena, od enkratita (uzdržljivaca) do jansenizma stalno susrećemo istu nepomirljivost i isti ostracizam.“³⁸

Konstitucija odgovara na mnoga pitanja koja se javljaju u vezi s temom. Npr. na pitanje: U čemu je zapravo svetost? Na više mjesta se ponavlja da je to savršenstvo u ljubavi i to dvostranoj: prema Bogu i bližnjima. Svetost je po definiciji altruistična. Nije moguće zamisliti sveca koji živi kraj drugih i ne zapaža ih, naprotiv svetac je „čovjek za druge“ (izraz koji je D. Bonhoeffer upotrijebio za Isusa Krista). Zatim odgovara na pitanje: Gdje se ostvaruje svetost? Svatko u svom životnom redu i zvanju (br. 11, 40-42). „Okoliš svetosti nije negdje drugdje, nego ondje gdje pojedinac svaki dan živi i djeluje. Svetost nije bijeg od života, nije alibi.“³⁹

³⁶ Bonaventura Duda, *Koncilске teme*, 175.

³⁷ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, Zagreb 1972, 204

³⁸ A.G. HAMMAN, *Svakidašnji život prvih kršćana*, Zagreb 1983, 176.

³⁹ Bonaventura DUDA, *Koncilске teme*, 178.

Koncil podsjeća na dva tipa svetosti u Crkvi: klerički i laički. Podsjeća zato što je laička svetost kroz povijesni razvoj, kako smo već ustanovili, bila potisnuta, ali svijest o univerzalnosti poziva na svetost i supostojanje istovremeno mnogih modela svetosti nikada nije nestala. Sv. Ivan Zlatousti, izišao iz monaške duhovnosti, podsjeća: „Blaženstva koja nam je navijestio Krist ne mogu nikako biti rezervirana samo za redovnike kako bi ih primijenili u svom životu, jer bi to značilo propast svijeta.“⁴⁰ Čuvena Heloiza, kao redovnica, propituje različitost muškog i ženskog puta savršenstva. Dovoljno se, uostalom, prisjetiti klasičnog nauka sv. Franje Saleškoga, vrsnog voditelja duša: „Raznolično moraju vršiti pobožnost plemić, obrtnik, sluga, knez, udovica, djevojka, žena, a osim toga treba pobožnost prilagoditi snazi, prilikama i dužnostima svakoga pojedinca. Molim te, Filotea, bi li bilo umjesno da biskup ushtjedne živjeti u samoći poput kartuzijanca? Bi li bilo dobro da muž i žena ne mare za imetak kao ni kapucini, da obrtnik boravi vazdan u crkvi kao i redovnik, a redovnik da se izlaže svakakvim neprilikama u službi bližnjega poput biskupa? Ne bi li ta pobožnost bila smiješna, neuredna i nesnosna? Ipak se ta pogreška često dešava, a svijet ne razlikuje ili ne će da razlikuje pobožnost od nerazboritosti onih, što drže da su pobožni, pa mrmlija i grdi pobožnost koja se protivi tim neurednostima. Ne, Filotea, pobožnost ne kvari ništa, već sve usavršuje; a smeta li komu, da ne vrši dužnosti, nedvoumno je kriva pobožnost... Zabluda je, pače i krivovjerje, kad hoće da potjeraju pobožni život iz vojarna, iz obrtničkih kuća, iz kneževskih dvorova, iz porodica. Dašto, Filotea, čisto promatralačka pobožnost, samostanska i redovnička, ne da se vršiti u tim staležima. No osim tih triju pobožnosti ima i drugih koje mogu usavršiti ljude u svjetovnom staležu... Bili gdje mu drago, možemo i moramo čeznuti za savršenim životom.“⁴¹

4. Završna misao

Obraćeni Leon Bloy ustvrdio je, mnogo prije koncila: „Svi mi imamo na zemlji samo jednu zadaću: postati svetima. Za to treba mnogo trpjeti.“ Raznima se pripisuje proroštvo, koje ipak potječe izvorno od A. Malrauxa, da će dvadeseti prvo stoljeće biti stoljeće svetaca ili ga neće biti. „Budući da su sveci među nama – govorio je sv. Ivan Pavao II. – oni pripadaju našoj obitelji, a mi njihovoj. Kao putujuća Crkva koja pravi prve korake u treće tisućljeće, uprimo svoj pogled u njih da ne bismo izgubili vjeru u sebe i u druge. Sveci su znak povjerenja u mogućnosti svakoga od nas: okrenimo se njima da bismo otkrili sveca u nama; usporedimo se s njima da bismo shvatili da Bog nije naviknut gubiti u suočenju s ljudskom

40 Usp. Thomas MERTON, *Život i svetost*, Zagreb 2010, 22.

41 SV. FRANJO SALEŠKI, *Filotea*, Zagreb 1990. (reprint izdanja iz 1940), 30-32.

krhkošću.⁴² U Hrvatskoj se, zadnjih desetljeća, razvija stanovita senzibilnost za svetost, ne samo za štovanje svetih (toga je bilo uvijek obilno) nego i za produbljenje razumijevanje i prepoznavanje svetosti i svetaca među nama. To je relativna novost. I svakako nova tema. Otvorili su je svojom poslanicom *Na svetost pozvani* i naši biskupi: „Svetost ima svoju povijest i geografiju... Kako ostvarivati svetost u našoj povijesnoj, društvenoj i kulturnoj situaciji?... Naša domovina, o čijoj su samostalnosti sanjale mnoge generacije, a naša je imala milost i sreću da te snove uz velike žrtve ostvari, može i mora svakom pripadniku hrvatskoga naroda i svakom građaninu pružiti materijalne i duhovne uvjete za život dostojan čovjeka. Tko želi ostvarivati evanđeoski ideal svetosti, ne može biti ravnodušan prema ovim opravdanim zahtjevima.“⁴³

Zaključak

Čini se kao da se ovo pisanje pretvara pomalo u dokono akademsko ćaskanje i umnažanje riječi je željena riječ nema snage namjeru pretvoriti u plamen ni za sebe, a kuda za druge. Otuda i posudba jakih riječi, valjda pretjerana, u drugih autora. A namjera je bila ova: ponajprije doseći, opisivanjem izvornih imena ili naziva za kršćane, autentični profil ili legitimaciju kršćanina nasuprot krivotvorenama, praznim etiketama, blagdanskim običajima bez sadržaja, podmetanjima kukavičjih jaja. Druga namjera je bila da spoznaja izvornoga identiteta urodi jakim sviješću o društvenoj važnosti, štoviše presudnosti kršćanskoga svjedočenja. Treba odvažnosti za odupiranje statističkom moralu mase i ponosnom življenju svoje kršćanske različitosti i posebnosti. Ali „sa sigurnošću, koja ima potvrdu u iskustvu, možemo reći da kada bi moralna snaga koju predstavlja kršćanska vjera iznenada bila istrgnuta iz svijeta, onda bi ona bila poput broda koji se zabio u ledeni santu i postojala bi velika opasnost za preživljavanje čovječanstva“.⁴⁴ Zato ponavljam riječi pisca poslanice Diognetu: „Na tako ih je visoko mjesto postavio Bog; napustiti ga – bilo bi grehota“.

⁴² Luigi PADOVESE, *Razgovori svetaca na Trgu sv. Petra*, Mostar-Zagreb, 2001,7.

⁴³ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Na svetost pozvani*, 17. 22.

⁴⁴ Joseph RATZINGER, *Sol zemlje*, 226.